

VU Research Portal

Opinie: Wat is internetrecht?

47 studenten 2014/15, AIR; Lodder, A.R.

published in

Tijdschrift voor Internetrecht
2014

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

47 studenten 2014/15, AIR., & Lodder, A. R. (2014). *Opinie: Wat is internetrecht?* *Tijdschrift voor Internetrecht*, 7(6), 183-185.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Wat is internetrecht?

Fleur Bolhaar, Anne Merel Brink, Esther van Duin, Talin Ghazarian, Eva van Groezen, Erik Jonkman, Soenita Kisoentewari, Ron Lamme, Fhoat Visser, Christian de Vos, Arno R. Lodder e.a.

Een rijkdom aan jurisprudentie, opinies, artikelen en signaleringen heeft zeven jaar van het Tijdschrift voor Internetrecht opgeleverd. Scherpe analyses, heldere uiteenzettingen en boeiende observaties droegen bij aan de verdere ontwikkeling van het internetrecht. Als je dagelijks met het internetrecht bezig bent, is het niet lastig om aan te geven welke juridische vraagstukken tot je werkzaamheden behoren. Op een hoger abstractieniveau is een antwoord lastiger te formuleren, laat staan om het internetrecht te definiëren. Deze opinie zal daar niet-temin input voor leveren en put daarvoor uit de essays die studenten van de VU Master Internet, Intellectuele Eigendom en ICT (2014) over deze vraag schreven.

Inleiding

De vraag stellen is hem beantwoorden gaat zeker niet op voor ‘Wat is internetrecht?’. Zelfs de redactie blijft in gebreke: ‘ook op de site van het Tijdschrift voor Internetrecht is geen concrete omschrijving te vinden van het begrip dat zij in haar titel draagt ... een breder kader dan de ‘vragen waar praktijkjuristen mee te maken krijgen als het gaat om internet’ is nauwelijks denkbaar’.¹ Zelfs het beantwoorden van de deelvraag *Wat is internet?* is lastig. Daan van den Driest herinnert zich dat ‘door gastspreker Marc Peeters tijdens het vak Actualiteiten Internetrecht de vraag werd gesteld: Wat is internet? Noch een student, noch de wetgever kon hier naar de mening van dhr. Peeters een bevredigend antwoord op geven.’ Omschrijven wat we doen door te vertellen over downloaden, cookies of virtuele zwaarden levert doorgaans enthousiaste reacties. Het concept ‘Internetrecht’ lijkt nog niet diezelfde aantrekkingskracht te hebben, stelde Osiris Fecunda vast bij een tandartsbezoek: ‘Ze vroeg mij hoe het met mijn studie ging. Mijn antwoord: ‘Ik ben op het moment bezig met internetrecht!’’. Beteuterd keken mijn tandarts en haar assistente mij aan. ‘Internetrecht?! Wat is dat?’ Bijna 10 jaar geleden opende ik een artikel met ‘Google is our best mate’ en hoewel ik inmiddels ook mindere kanten van deze goede vriend heb leren kennen, ben ik hem nog steeds trouw. Onlangs bracht de zoekterm ‘Goed Indiaas restaurant Amsterdam’ mij zowel virtueel als later fysiek op de juiste plaats. Anderhalve week later zat ik met de Engelse internetjurist Andrew Murray en enkele collega’s in een door een Google zoekresultaat aangewezen Thais restaurant, waarop Andrew opmerkte dat ik Google echt overal voor gebruik. De allesweter is echter niet altijd succesvol: ‘Willen we iets weten? Geen probleem, dan ‘googlen’ we het toch even. Opvallend is echter dat op de vraag wát internetrecht is, geen eensluidend antwoord is te vinden op het internet.’² Als wetenschappers, praktijkjuristen en Google het niet lukt, dan wellicht het Europese Hof: ‘Echter, hoewel het Hof van Justitie zich momenteel met veel enthousiasme stort op rechtsvragen omtrent internet, is ook vanuit die hoek nog

geen antwoord op de vraag gekomen wat internetrecht nu eigenlijk is.’, schrijft Ilse Janssen en vervolgt: ‘Een antwoord op die vraag zal dus moeten komen vanuit (onder andere) de masterstudenten van de VU.’

Achtergrond

In de jaren negentig is er in de Verenigde Staten uitgebreid gediscussieerd over de vraag naar het nut en de noodzaak van internetrecht, aangeduid als Cyber Law. Bekend is de verschijning van rechter Easterbrook op een congres van enthousiaste internet juristen. Net als Serge Gutwirth begin jaren negentig gekscherend over koelkastenrecht sprak, werd Paardenrecht door Easterbrook gelanceerd om de zinloosheid van het concept Cyber Law te benadrukken. In het voordeel van de rechter kunnen we toevoegen dat in die tijd internet nog lang niet zo centraal in onze samenleving stond als tegenwoordig. En ter volledige rehabilitatie van de rechterlijke macht in deze context, ik mag graag verwijzen naar oud-rechter Sjoukje Rullmann die tijdens het symposium ‘Internetrecht bestaat niet’ tot de voor mij onsterfelijke conclusie kwam: ‘Internetrecht bestaat.’

In Nederland is mogelijk de geestelijk vader van de term internetrecht Ronald van den Hoogen, hij kwam althans met het idee in 2001 om een jurisprudentiebundel internetrecht samen te stellen. Sinds het voorwoord van de in 2002 verschenen bundel is de vraag naar wat internetrecht is blijven spelen. Vorig jaar waagde Arnoud Engelfriet een poging door aan Dommerings definitie van informatierecht (IE, privacy, informatievrijheid) de ondernemersvrijheid toe te voegen. De betreffende blog-post werd door veel studenten geraadpleegd en Laura Pavijs merkt op: ‘Opvallend is dat zelfs praktijkjuristen zich geen raad lijken te weten met wat er nu precies moet worden verstaan onder internetrecht.’ In reactie op de blog van Engelfriet gaf ik aan dat het technische element ontbreekt. Engelfriet heeft zijn insteek aangepast en komt nu tot de volgende fraaie typering:³ ‘Wat nu als je zegt, er zijn vier bubbels (eigendom, uiting/garing, privacy, ondernemen) en een x aantal krachten (innovatie, governance, crime en nog een paar die ik nog niet weet) en die krachten die duwen op de bubbels.’

Noodzaak internetrecht

Terug naar het begin. Ooit verkeerde het internet in een haast paradijselijke status: ‘Vroeger was het internet een plek waar alles kon en alles mocht. Alle informatie was openbaar en vrij toegankelijk voor iedereen.’ en ‘De vrijheid die we hebben om oneindig informatie uit te wisselen is een

1. Remi van Mansfeld.
2. Chantal van Sermond.
3. Individuele communicatie.

recht dat in eerste instantie weinig overheidsbemoeienis lijkt te vragen.⁴

Dit is niet langer het geval: 'De urgentie van helderheid omtrent het internet en haar mogelijkheden neemt alleen maar toe nu onze maatschappij zich steeds nadrukkelijker manifesteert in de complexe digitale omgeving'.⁵ Regulering is echter niet eenvoudig: 'Met het toegenomen belang van het internet in onze dagelijkse levens, en de enorme toename in internetgebruikers en online content over de afgelopen twee decennia, is het internet in korte tijd uitgegroeid tot een ontembaar beest dat zich moeilijk laat reguleren.', 'Deze digitale wereld verschilt echter zo erg van de fysieke wereld dat men moeite heeft haar te controleren en normen aldaar te doen gelden.' en 'Het internetrecht is een combinatie van recht en technologie: het technische aspect van het internet en de supersnelle uitwisseling van informatie zorgt er echter voor dat het moeilijk is om effectief te reguleren'.⁶

Voor zover er regels zijn voldoen deze lang niet altijd: 'De oude wetteksten zijn vooral geschreven voor oude communicatiemiddelen, waarbij men een kleine groep kon bereiken. Met het internet bereik je al snel een zeer grote groep waarbij de impact van bepaalde handelingen veel groter is, dan men bedacht had ten tijde van het schrijven van deze wetteksten'.⁷ Waar de wetgever vooruit moet denken bij reguleren van technologie, geldt voor de terugkijkende rechter: 'Om inhoudelijk goede rechtspraak te creëren is het noodzakelijk het internetrecht als specialisme te erkennen. Rechters die niet goed op de hoogte zijn van de techniek zullen waarschijnlijk ook moeite hebben om in bepaalde gevallen een uitspraak te doen die strookt met de technieken van het internet'.⁸

Behalve wetgever en rechter is het in meer algemene zin ook van belang om het bestaan van internetrecht te erkennen: 'een dergelijke vaststelling is wel degelijk zinvol omdat erkenning als apart rechtsgebied de toegevoegde waarde van het systematisch en in samenhang bestuderen van het internetrecht kan verduidelijken, versterken en bevorderen. Hoe sterk die link met internet moet zijn is voor discussie vatbaar.' en 'Internetrecht zou daarom een eigen gebied moeten zijn, met nieuwe regels, minder leunend op de offline wereld nu internet eigenlijk een nieuwe wereld op zichzelf is'.⁹

Er is daarbij sprake van een overgang van fysiek naar virtueel, aldus Eva van Groezen: 'De technologische aanpassingen worden immers niet neergelegd in een apart rechtsgebied 'internet', maar worden verspreid over het wetboek bij de oorspronkelijke wet neergelegd en blijven op die manier toch in zekere mate afhankelijk van de fysieke situatie. (...) Men verlangt niet slechts meer naar een fysiek bestaansrecht op aarde en de daarbij behorende wetgeving, men heeft inmiddels steeds meer behoefte aan een virtueel bestaansrecht op internet, waarvoor internetrecht als zekerheid moet gaan dienen.' De wordt door Fhoat Visser beschreven als: 'Naar mijn mening lopen de fysieke wereld en de digitale wereld niet parallel naast elkaar, maar vloeien in elkaar over.'

Toch is niet iedereen overtuigd: 'Internetrecht als zelfstandig rechtsgebied binnen het Nederlandse recht bestaat niet. (...) Het internetrecht ziet mijns inziens op gevallen die zonder het internet niet zouden bestaan'.¹⁰

Intermezzo: de internetjurist

Behalve het rechtsgebied zijn er ook beoefenaren die 'steeds opnieuw recht en internet(techniek) zo goed mogelijk moeten proberen samen te brengen'.¹¹ Daarin schuilt 'de charme en uitdaging voor internetjuristen: het is de kunst voor

hen om te leren omgaan met nieuwe technologische ontwikkelingen en de daarmee gepaard gaande nieuwe juridische vraagstukken'.¹²

Fleur Bolhaar formuleert een mooie metafoor waarbij zij de uitrol van ARPANET typeert als de oerknal en vervolgt: 'Internetrecht kan men evenals het universum onderverdelen in het zichtbare- en theoretische heelal. Het *zichtbare heelal van internetrecht* omvat dat deel van het internetrecht wat de samenleving reeds heeft bereikt en daardoor om ons heen kunnen waarnemen. Deze ruimte omvat de reeds bestaande rechtsgebieden, wetten en jurisprudentie. Het *theoretische heelal van internetrecht* is een niet-omvattende ruimte die aan verandering onderhevig is en complicaties oplevert.' De bijdrage van internetjuristen moet vooral worden gezocht in het laatste deel.

Rechtsgebieden

Enerzijds is er wetgeving en uitvoering: 'internetrecht wordt niet slechts gevormd door wetgeving of regulering, maar ook bestuur ten aanzien van alle beginselen, normen, regels en besluitvorming vormt het internetrecht'.¹³ Anderzijds is er de rechtelijke macht: 'Uitspraken van nationale rechters en Europese rechters bieden hier uitkomst. Ze zijn daarom essentieel voor meer duidelijkheid en rechtszekerheid op het gebied van internetrecht'.¹⁴ De regels kunnen algemeen of specifiek zijn: 'bepaalde normen die in wetten staan en speciaal zijn geschreven voor internetrechtelijke vraagstukken kunnen zeker het karakter van *lex specialis* hebben. Echter omdat het internet zich snel ontwikkelt, zijn er voor veel vraagstukken nog geen wettelijke bepalingen en dient de algemene wet (*lex generalis*) gelding te hebben'.¹⁵ Het internetrecht stop niet bij de grens: 'Het internetrecht is als het ware een web van toepasselijke bepalingen, welke gezocht moeten worden in verschillende nationale en internationale wetten en verdragen'.¹⁶ Bij wetgeving speelt dan nog de snelheid van ontwikkelingen: 'Zodra er een nieuw wetsvoorstel is geïntroduceerd heeft de techniek het weer ingehaald'.¹⁷ Die noodzakelijke aanpassing benadrukt Jochem Gietema: 'Het internetrecht gaat niet zozeer om de toepassing van bestaand recht, maar bestaat grotendeels uit aanpassing van huidige wetgeving aan nieuwe technologieën.' Daniela Aben stipt de breedte van het internetrecht aan: 'Ontelbare situaties die zich voordoen op het internet roepen juridische vragen op die zich uitstrekken tot vrijwel alle rechtsgebieden en daarnaast de traditionele landsgrenzen overschrijden.' De schijnbare willekeurigheid van toepasselijke rechtsgebieden 'wekt direct de indruk dat 'internet-

4. Achtereenvolgens Ilse Wagenaar en Lidewei Timmermans.
5. Rob van Beusekom.
6. Achtereenvolgens Barend Bon, Alex Garrelfs en Sonja Veerkamp.
7. Leon Olde Nordkamp.
8. Adnane Mizab.
9. Achtereenvolgens Rogier Manten en Linda Slaakweg.
10. Mariani Othman.
11. Sarah Afajjay.
12. Marco Habets.
13. Issam Moustaine.
14. Linda Veen.
15. Siebe Bakker.
16. Abel Ranzijn.
17. Moska Nouri.

recht' een samenraapsel is van verschillende soorten en gebieden van recht, waarbij de gemeenschappelijke factor is dat er verbondenheid dient te zijn met het internet'.¹⁸ Of, redenerend vanuit het internet tot de essentie van het recht: 'Het internet speelt een rol, maar verder lijkt het internetrecht een lappendeken aan verschillende rechtsgebiedjes en uitspraken, zonder al teveel gemeenschappelijke factoren. De kern van het internetrecht valt moeilijk te bepalen. (...) Verschillende perspectieven geven verschillende interpretaties van de kern.'¹⁹ Qua perspectief stelt Hicham Aheztan: 'Het hangt af van hoe men het internet benadert of welke (fundamentele) rechten men van belang vindt die toepassing kunnen vinden binnen de virtuele wereld.' Internetrecht is intrinsiek interdisciplinair, 'een rechtsgebied waar vele rechtsgebieden in samenkomen door de digitale communicatie via het internet'.²⁰ Of, prachtig beeldend uitgedrukt vanuit het perspectief van de technologie: 'Het internet is als het ware een weelderige plant die dwars door en in de andere rechtsgebieden is gegroeid en zich met hen heeft vermengd.'²¹

Karakterisering en definities

Nick Vrugt definieert internetrecht vanuit de betekenis van internet alsmede recht: 'Grammaticaal en theoretisch gezien is internetrecht dus de verzameling van bevoegd opgestelde regels met betrekking tot het grootste computernetwerk ter wereld.' Lynn Smid stelt kernachtig: 'internetrecht is in één zin samen te vatten als: 'de verzameling van alle regels uit verschillende rechtsgebieden die op een of andere manier specifiek op het internet gericht zijn''. Louis van den Heuvel trekt het iets breder: 'Je zou dus kunnen stellen dat internetrecht het geheel van regels betreft, volgend uit de bestaande rechtsbronnen, dat toeziet op informatie-uitwisseling en communicatie via het internet, alsmede op de werking ervan. Siete Land stipt ook de smalheid aan: 'Het definiëren of het afbakenen van dit recht is lastig, omdat het internetrecht zeer breed is qua diversiteit van juridische onderwerpen. Maar anderzijds smal, internet moet namelijk een rol spelen om tot het internetrecht te worden gerekend.' Talin Ghazarian legt in haar definitie de link met de samenleving: 'Een samenleving kan niet zonder recht en ook niet zonder het internet. Oftewel, de onderwerpen die voor de maatschappij noodzakelijk zijn om te reguleren op het internet is het internetrecht.' Christian de Vos ziet die noodzaak in de waarborgen: 'Het internetrecht is een rechtsgebied dat de ontwikkeling van de vrije digitale samenleving reguleert, zodat de mens het internet en alle techniek die daarbij komt kijken zonder zorgen kan blijven benutten.' Barbara De Dobbeleer benadrukt de centrale rol van het internet: 'problemen moeten worden opgelost volgens een aanpak gericht op het internet, om een goede beslissing te vormen met betrekking tot het internet, voor de gemeenschap internetgebruikers en gericht op de toekomst en fundering van het internet.' Een interessant onderscheid is tussen bestaande en nieuwe fenomenen: 'Vrijwel alle terreinen kennen de doorwerking van internet. Soms als methodewijziging ten opzichte van de 'oude' wereld (winkelen, communicatie), dan weer als fenomeen in de 'nieuwe' wereld (sociale media)'.²² De vraag is of dit onderscheid kan worden doorgetrokken naar wat wel en niet internetrecht is: 'Volgens mij heeft internetrecht betrekking op het besturen en reguleren van zaken die op het internet plaatsvinden, mits deze afhankelijk zijn van het open en technische karakter van het internet. (...) Het

gebruik van internet als middel, wanneer eveneens een ander middel gekozen had kunnen worden, waar al een juridisch kader voor bestaat, maakt niet dat sprake is van internetrecht. Per onderwerp zal bekeken moeten worden of internet slechts als middel wordt gebruikt of dat de handeling daadwerkelijk afhankelijk is van het open en technische karakter van het internet.'²³ Van belang is in ieder geval of de bijdrage van internet tot het recht wezenlijk is: 'Wanneer het internet de onderlinge samenhang van het normatieve kader bepaalt, is sprake van internetrecht. *A contrario*: wanneer de onderlinge samenhang van het normatieve kader *niet* gevormd wordt door het internet, begeven we ons buiten het domein van het internetrecht.'²⁴ Ook kan er een directe koppeling met de karakteristieken van het internet worden gelegd: 'Houdt uw juridische vraag verband met unieke, open en technische aard van het internet? Zo ja, bevindt u zich in het internetrecht. Zo nee, ..' Vanzelfsprekend levert dit een criterium op dat in (bijna) elk bestaand rechtsgebied toepasbaar is. In die zin karakteriseert het internetrecht zich ook als 'door middel bepaald recht': door het internet te gebruiken nestelt het zich als internetrecht binnen een ander rechtsgebied.'²⁵

Conclusie

Het is aan de redactie om te bepalen hoe het internetrecht op onder andere de website van het Tijdschrift krachtiger getypeerd kan worden dan op dit moment het geval is, bovenstaande verhandeling biedt daarvoor voldoende effectieve munitie. Uiteraard strekt het belang van deze discussie zich verder dan hoe het Tijdschrift haar scope definieert. Als internetjurist in hart en nieren ben ik vergroeid met het internetrecht en hoewel ik geen miskennis ervaar kan ik mij vinden in de woorden van Biba Kowalski: 'Het internetrecht is mijns inziens dan ook een zelfstandig rechtsgebied en het wordt tijd dat het niet meer als ondergeschoven kind wordt behandeld.' Ook voor degenen die internetrecht niet als op zichzelf staand vakgebied beschouwen is de doorwerking van internet in het recht hoe dan ook onafwendbaar: 'wat in ieder geval zeker is, is dat de wetgevende, uitvoerende, en rechtsprekende macht in de nabije toekomst zal bestaan uit mensen die niet beter weten dan dat de wereld om internet draait.'²⁶

18. Hayley Haulo

19. Esther van Duin.

20. Bas Willemse.

21. Yasar Çelebi.

22. Erik Jonkman.

23. Anne Merel Brink.

24. Kors Monster.

25. Ron Lamme.

26. Soenita Kisoentewari.